

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SPOR

*Doç.Dr.Osman İMAMOĞLU
*Dr.M.Yalçın TAŞMEKTEPLİGİL
*Öğr.Gör.Mehmet TÜRKMEN

ÖZET

Türklerde sporların ortaya çıkışında ilkel dinlerin etkisinden çok savaşçı gücün etkisi görülmektedir. Türk kültürü içerisinde yer alan bu sporlar atla yapılan ve atsız sporlar olarak ikiye ayrılabilir. Bunlar yuğ (yas) ve toy (şenlik) günlerinde icra edilmekteydiler.

Türk kültüründe yer alan "atlı sporları" sıralayacak olursak; düz at yarışları, cirit, gökbörü, çevgen, beyge, alaman beyge, kızkovar, cop, topuz çarptırmanı, yar atlama, sağmen, tellal, çambı atmay, cılanay çarpış, aygır yarış, oğdarış, öpkü çarpış, kunan yarış, cırğa tartu, er ve bayan sayış, kuruş kapmak, atlı okçuluk, atlı avcılık ve rahfan olmak üzere 25 adettir. Bunlar arasında yer alan çevgen sporunun uluslararası adı "polo" olarak bilinmektedir.

Atsız yapılan Türk sporlarına gelince, bunlardan; palvan güreş, apan güreş, yağlı güreş, aba güreşi, şalvar güreşi, bayrak, karsak ve karakucak güreşleri şu anda Türk toplumlarında sevilerek yapılmaktadır. Diğerleri ise; tomak, ordo, aşık, matrak, kılıç-kalkan, gürz kaldırma, kızgıntaş, çelik-çomak, kale yıkma, urgan çekme, taz süzüştürü, kösgüç vb. oyunlarla bunların sayısı 157'ye ulaşmaktadır.

GİRİŞ

Dil, örf ve adetler, inançlar, sanat ve edebiyat bir toplumun geçmiş yüzyıllardan akıp gelen sosyal değerleridir. Türk kültür unsurlarından birisi de geleneksel sportlardır. Bu sporların bir kısmı günümüzde değişerek uluslararası sporlar arasında yer almışken, bir kısmı ulusal veya bölgesel düzeyde kalmış, bazıları da unutulmuştur.

Savaşların beden gücüne dayandığı çağlarda spor olayı savaşa adeta bir hazırlık dönemi oluşturmaktaydı. Genel niteliğiyle spor faaliyetleri günümüzde savaşa hazırlık dönemi oluşturmaktan ziyade

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

milletlerin kültürel temas imkanlarını geliştiren, milletlerarası buhranları hafifletici, milletleri birbirine yaklaştıracı bir karakter kazanmıştır.

Bu çalışmada Türk kültürü içinde yer alan ve bir kısmı evrenselleşen sporların tarihi kaynaklara göre Türk kültür ürünü olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

TARTIŞMA

Türk kültür izlerine M.Ö. 4000 yıllarında rastlanılmaktadır. O dönemlerden 1200 yıl sonra, yani M.Ö. 2800 dönemlerinden itibaren de atın evcilleştirmeye başlandığı ve demirin işlendiğine dair bilgilere rastlanılmaktadır (Kafesoğlu,1978). M.Ö.300 yıllarında, Çin kaynaklarından, Türk komşularından askeri amaçla eğitilmiş atları ipek karşılığında aldıkları belirtilmektedir (Eberhard,1986).

Yine M.Ö. 200 yıllarında Çin kaynakları Türk çocuklarının küçük yaşlardan itibaren biniciliğe, güreşçiliğe, ok atmaya, kılıç kalkan kullanmaya, avcılığa, mızrak atmaya ve savaşçılığa alıştırıldığı kaydedilmektedir (Eberhard,1941).

İslamiyetten önceki Türk kültüründe çocukların isim alabilmeleri için belli başlı kahramanlıklar göstermeleri geleneği vardı (Eberhard,1942). İyi bir binici ve sportmenler askere alınırdı (Juan,1985). O yıllarda Türklere asker olabilmek arzu edilen bir durumdur (Eberhard,186).

Eski Türklere Kırgızların "Manas" destanında düzenlenen yuğ (yas-matem) töreninde dil, din, ırk ayrımı yapmadan bütün Orta Asya milletlerinin davet edilip spor müsabakalarının yapıldığı belirtilmektedir. Bu törende 2000 civarında çadırda misafirlerin ağırlandığı belirtilmekte, yapılan müsabakalar esnasında 160 süvari tarafından müsabıkların can güvenliğinin sağlandığını öğrenmekteyiz (Inan,1985).

Türklerin tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadar yaptıkları sporların hepsini tespit edebilmek oldukça zordur. Ancak tespit edilebilen sporların sıralanması yapılacak olursa, buna atlı sporlardan başlayarak; düz at yarışları, cirit, gökbörü, (ulak tartu-oğlak oyunu-buzkaşı-kökper), kolbörü (Kızbörü), çevgen (Çögen-Polo), beyge (babiga), alaman beyge, corgo salış (rahfan yarış), cop, topuz çaptırmak (şopkar-cukmar-çokmar çarpuc), yar (uçurum) atlama, cırğa tartu (at üzerinde yırtıcı kuşla yapılan avcılık), kır kovmay-gelin kovmay (kız kovuu, gelin kovuu), sağmen, tellal (haberci), atlı okçuluk, atlı avcılık (sürek avcılığı), er ve ayal sayış (bay va bayan süngü yarış), tiyin enmey (at üzerinde yerdeki kuruşu kapma), çambı atmay, oğdarış (at üzerinde güreş), cıanaç çabışu (çıplak çarpma), aygır yarış, öpkü çabışu (ciğer çarpma), kunan çabuğ (bir yaşında at yavrusu yarış) olmak üzere 25 adet bilinen ve oynanan atlı spor türü vardır (Türkmen,1993). Bu konuyla ilgili araştırmalar

yoğunlaştıkça atlı Türk sporlarının bunlarla sınırlı olamayacağı anlaşılacaktır (Toktorbayev,1991)

Kaynağını Türk kültüründen alan diğer spor dallarına gelince bunlar; güreş (yağlı, karakucak, aba, palvan, apan, karsak şalvar ve bayrak), tomak, okçuluk, matrak, kılıç-kalkan, tepük (futbol), gürz kaldırma, kızgıntaş, çelik-çomak, kale yıkma, organ çekme, taz süzüştürü, kösküç (koskuç) vb oyunlardır (Güngör,1986). Bunlara benzer 157 adet geleneksel türk sporlarının Orta Asya Türk topluluklarında bulunduğu bildirilmektedir (Toktorbayev,1991).

Geleneksel Türk sporları içerisinde yer alanların en önemlilerini atla yapılan sporlar oluşturmaktadır (Kırşan,1937). Türk kültüründe atın evcilleştirilme tarihi M.Ö. 2800 yıllarına uzanır (Eberhard,1941). O yıllarda ekonomik araç olarak binicilik kısa zamanda askeri ve ekonomik değer kazanarak bozkır savaşçılığının temeli olmuş ve at da savaş atı tipine doğru geliştirilmiştir (Inan,1982).

Orta Asya bozkırlarında beden eğitimi kültürüne verilen önem Türkleri bütün bozkırın tek hakimi yapmıştır (Fişek,1992).

Rus arkeolog K.V.Kiselev Andronova kültürünün sahibi olan "Savaşçı Kavim"ın etrafa hakim olmaya başlaması dünya harp tarihine 1450 yıllık "Savaş atı çağı açan Türklerdir" demektedir (Ögel,1988). Yine tarihçi Ligeti "Çinliler ata binmeyi ancak M.Ö.200 yıllarında Asya Türklerinden öğrenmişlerdir" der (Sümer,1983). Kültür hayatlarını atla birlikte sürdüren Türkler, atlı sporlarının bir kısmını günümüze kadar sürdürmüşlerdir (Ligeti,1988).

Ferdi sporlardan olan güreşin ise Türk kültür tarihinde büyük yeri vardır (Özdamar,1988). Çin kaynaklarında M.Ö. 200 yıllarında güreşin taslama işaretiyle gösterildiği, Türkistan'ın Yen-Çi şehrinde rastlandığını, yine Türkistan'ın Kuçak şehrinde yeni yılın başladığı gün boğa, at ve deve güreşlerinin yapıldığı bildirilmektedir (Radloff,1956). Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügat-it Türk'te çelme ve çalış kalimelerinin karşılığı olarak güreşi göstermektedir (Kaşgarlı,1972).

Güreş sporu bütün Türk boylarında yapılagelmiştir. Osmanlı sınırları içerisinde yer alan bir çok vilayette, o dönemlerde güreş tekkeleri kurulmuştur. Güreş her dönemde büyük şehirlerden en ücra köylere kadar yayılmıştır (Halıcı,1980). Günümüzde geleneksel Türk güreşleri, karakucak güreşi, aba güreşi, yağlı güreş, şalvar ve bayrak güreşi olmak üzere beş türde yapılmaktadır (Kahraman,1989).

Bu güreşlerden aba güreşi Gaziantep ve Hatay illerinde ve de Türkmenistan, Kırım ve Özbekistan'da yapılmaktadır. Karakucak güreşi Batı Anadolu hariç Türkiye'nin her yerinde yapılmaktadır. Şalvar ve Bayrak güreşi Kahramanmaraş'ta, Türk cumhuriyetlerinden Kızgızistan ve

Türkmenistan'da yapılmaktadır. Ayrıca Moğolistan ve Kazakistan'da da salvar güreşine benzer bir güreş çeşidi vardır (Kepecioğlu,1935).

Yağlı güreş ise Orta ve Doğu Anadolu hariç, Türkiye'nin diğer bölgelerinde yapılmaktadır. Bu güreşlerin davul-zurna eşliğinde yapılması Türk kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Alpman,1972). Osmanlı Devletinde, Edirne'de "Şeyh Celalettin Tekkesi", Manisa'da "Güreşçiler Tekkesi", İstanbul'da "Pehlivan Demir Tekkesi" ve yine İstanbul'da "Pehlivan Şuca Tekkesi" olmak üzere bunların dışında kalan bölgelerde 57 adet güreş tekkesinin bulunduğu kaydedilmektedir (Sümer,1983). Bu tekkelerden "Pehlivan Şuca Tekkesi"nde 1570 yıllarında 630 kişinin aynı anda antrenman yaptıklarını Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden öğrenmekteyiz (Kahraman,1989). 630 kişilik sporcuları bünyesinde barındıran hiç bir kulüp günümüz Türkiye'sinde mevcut olmadığı gibi, Avrupa'da da bu kadar sporcuyu bünyesinde barındıran spor kulübüne rastlanacağı sanılmamaktadır (Güngör,1986).

Türk kültüründe güreş kadar önem verilen bir spor dalı da okçuluktur. M.Ö. 2800 yıllarında yaşamış Türk hakanlarından Oğuz Han'ın oğullarının adları "Boz Ok" ve "Üç Ok"tur. Bu adları oğullarına veren Oğuz Han devrinde elbette "ok" kendi çocuğuna ad olarak verilecek kadar sevilen bir spordu (Turan,1976).

Osmanlı Devleti ok sporunun yaygınlaştırılması için "Kemankeş Tekkeleri" kurmuştur (Tan,1976). Bunların devamının sağlanması için vakıflarla desteklenmiştir. "Kemankeş Tekkeleri" Türk okçuluğunun dünya düzeyinden çok üstün spor anlayışının hakim olduğu dönemlerdir (Kırşan,1937). Osmanlı dönemlerindeki "Ok meydanları" bu gün dahi adını muhafaza etmektedir (Kahraman,1989).

Bu sporlar içerisinde yer alan atlı sporların hemen hepsi yeni bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde toy (şenlik) ve yuğ (yas) günlerinde icra edilmektedir (Türkmen,1993). Atlı sporlar içerisinde bulunan çirit, cop ve sağmen oyunları Türkiye'de altı bölgede yapılmaktadır. Çevgen sporu Babürşah döneminde şimdiki Hindistan'da Türkler tarafından sıklıkla oynandığı "Babürname"de bildirilmektedir (Arat,1985). Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde de çevgen sporunun Anadolu'da oynandığı öğrenilmektedir (Alpman,1972). Bugün bu çevgen sporu küçük değişikliklerle "Polo" adını alarak Avrupa'da oynanmaktadır (Rosanly,1983).

Yukarıda bahsedilen sporlar Türk kültüründen kaynağını alan geleneksel sporlardır. Bu sporların hepsi Türklere milli spor olarak bilinmektedir (Flor,1965). Uluslararası bir statü kazananlar da olmuştur. Mesela; kılıç-kalkan oyunu eskrim, ok atma okçuluk ve tepük futbol olarak yer almaktadır (Öztürk,1993).

Bu sporların çıkış ve oynanış sebeplerini ilkel dinlerin etkisinden ziyade Türklereki savaşçı ruhun etkisinde aranmalıdır (Fişek,1992). Bu

oyunların icrasına bakıldığında savaş talimi özelliği taşıdığını görmek mümkündür. İslam dinini kabul eden Türkler, bu dinin sporu teşvik eden bazı özelliklerinden etkilenecek Müslüman Türk dünyasında spor yapmaya devam etmişlerdir (Çay,1988).

SONUÇ

Uluslararası düzeyde oynanan "Polo"nun çevgen, okçuluğun kemankeşlik, eskrimin kılıç-kalkan, futbolun tepük olarak eski Türklerde oynandığı görülmektedir. Yine güreş çeşitlerinden serbest güreşin Türk orijinli olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanısıra binicilik mahareti yüksek olan atlı sporların günümüzdeki uluslararası binicilik sporunun kaynağını teşkil ettiği de düşünülebilir.

Yapılan incelemeler neticesinde adı geçen bir kısım sporların (karakucak, şalvar ve aba güreşleri) evrenselleşerek dünya spor halkasına katılabileceği, diğer sporların ise, ülke veya bölge düzeyinde kalabileceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Alpman, C., (1972); **Eğitim Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi**, İstanbul, s.133-135.
- Arat, R.R., (1985); **Babürname**, KTB Yay., No:602, Ankara, s.384-407.
- Çay, H.M. (1988); **Türk Ergenekon Bayramı (Nevruz)**, TKAE Yay., Ankara, s.48-51.
- Eberhard, W. (1941); "Çin Kaynaklarına göre Türklerde ve Komşularında Spor", **Ülkü Dergisi**, Ankara, s.17,22,43.
- Eberhard, W. (1941); "Asya'da Türklük ve İlk Indo Germanlik", **Bellekten**, S.20, Ankara, s.43-45.
- Eberhard, W. (1986); **Uzak Doğu Tarihi**, TTK Yayını, Ankara, s.75-76.
- Eberhard, W. (1942); "Türk Kavimleri Hakkında Güncel Vesikalar", **DTCF Dergisi**, C.3, Ankara, s.571-572.
- Fişek, K.(1992); **Spor Yönetimi**, SBF Yay., Ankara, s.21-33.
- Flor, F.,(1965); "Haystien und Kultur", Çev. Tarihçiler Komitesi, **DTCF Dergisi**, Ankara, s.41-44.
- Güngör, E. (1986); **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat A.Ş., Ankara, s.66-67.
- Halıcı, F., (1980); "Atlı Cirit Oyunları", **Milli Kültür Dergisi**, Ankara, s.1-3.
- İnan, A., (1982); **Manas Destanı**, BKMK Yayını, İstanbul, s.265.

- Inan, A., (1985); **Manas Destanı**, BKMK yayını, İstanbul, s.71-109.
- Juan, G.(1985); "Fueste Come Un Turce", **El Pais Semanel**, No:439, Madrid, s.20-26.
- Kafesoğlu, I.,(1978); **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yay., İstanbul, s.23-27.
- Kahraman, A., (1989), **Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi**, No:1029, Ankara, s.17-21.
- Kaşgarlı, M., (1/72); **Divan-ı Lügat-it Türk**, Çev. Besim Atalay, TDK Yay., C.II, Tercüme Tarihi 1986, Ankara, s.33.
- Kepecioğlu,K.(1935) "Türklerde Spor", **Uludağ Dergisi**, S.2, Bursa,s.41.
- Kırşan, N., (1937); "Gökbörü", **TSK Dergisi**, Ankara, s.4.
- Kırşan, N., (1937); "Okçuluk", **TSK Dergisi**, Ankara, s.6-7.
- Ligeti, B. (1988); **Bilinmeyen İç Asya**, Çev. Sadeddin Karatay, TTK, Yay., No:527, Ankara, s.43-49.
- Ögel, B. (1988); **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihine Giriş**, TTKY, Ankara, s.203-207.
- Özdamar, M., (1988); "Namazgahlar", **Vakıflar Dergisi**, No:2, Ankara, s.230-233.
- Öztürk, H., (1993); **Geleneksel Ferdi Sporlar**, Yüksek Lisans Tezi, GUSBE, Ankara, s.23-31.
- Radloff, W. (1956); **Sibirya'dan**, Çev. Ahmet temir, TKAE Yay., No.5, Ankara, s.118.
- Rosanly, L. (1983); **Tarihte Türklük (Türkçe Terc.)**, TKAE, Yay., No.5, Ankara, s.81-83.
- Sümer, F., (1983) ; **Türklerde Atıcılık ve Binicilik**, TDAV Yay., Ankara, s.23-31.
- Tan, H.(1976); "Türklerde At Oyunları", **Geleneksel Türk Sporları Semineri Notları**, Konya Turizm Derneği Notları, Ankara, s.5-7.
- Toktorbayev, S. (1991), **Üspürümdür Oyunları**, Bişkek, s.5-7.
- Turan, O.(1976); **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C.I, İstanbul, s.41,53,75,83.
- Türkmen, M., (1993); **Türk Kültüründe Atlı Sporlar Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, GÜSBE, Ankara, s.37-41.